

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KRISNA TÁRSADALMA

MAX WEBER HINDUIZMUS KONCEPCIÓJÁNAK TÁRSADALOMTÖRTÉNETI ALKALMAZÁSA

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

BANYÁR MAGDOLNA

Történelemtudományok Doktori Iskola,
Dr. Székely Gábor, Doktori Iskola vezetője

Atelier: Európai Historiográfia és Társadalomtörténet Program,
Dr. Sonkoly Gábor, program vezetője

Témavezető és tud. fokozata:
Dr. Sonkoly Gábor CSc., habilitált egyetemi docens

Budapest, 2011

I. A munka előzményei (bevezetés, célkitűzések)

Max Weber a legjelentősebb szociológusok egyike, akinek diszciplinákat átfogó munkássága a mai napig kiindulási alapot, megkerülhetetlen viszonyítási pontot jelent. Rendkívül szerteágazó és terjedelmes munkásságának tetemes részét vallásszociológiai művei adják. Weber vallási tárgyú vizsgálataiban a protestantizmusra helyezi a legnagyobb hangsúlyt, és az összes többi vallást „csak” azért vizsgálja, hogy azokkal összehasonlítva még jobban megértse a kapitalizmus egyedülálló, kizárólag Nyugaton létrejövő gazdasági-társadalmi formációját, aminek legjelentősebb forrását a protestantizmus gazdasági etikája adja. De nem mellékesen foglalkozik a többi vallással sem, hiszen főműve, a *Gazdaság és társadalom* részeként megalkotja átfogó vallásszociológiáját, valamint nagyszabású tanulmányokat szentel az egyes világvallások elemzésének, így a hinduizmusnak is.

Weber vallásszociológiai tanulmányainak kiindulópontja: a racionalizáció folyamata egy társadalmi-gazdasági forma „gazdasági ethosának” és vallási hittartalmainak összefüggéseiben vizsgálva. Ami a világvallások, így a hinduizmus, részletes vizsgálatára indította, az a felismerés, hogy a gazdasági racionalizmus kialakulása függ az ember olyan képességeitől és hajlandóságaitól is, amelyek a racionális életvitelre irányulnak. Munkája során Weber alapos elemzés tárgyává tette a hinduizmus vallásainak hittartalmait és a belőlük fakadó társadalmi jelenségeket is, egy rendkívül konzisztens koncepciót dolgozva ki mind a hindu társadalmi rendszerre, mind pedig a hindu vallásfilozófiára vonatkozóan.

Jelen disszertáció fő célja annak vizsgálata volt, hogy a weberi hinduizmus koncepció alapján miként írható le és érthető meg egy, a hinduizmus legnagyobb ágát, a vaisnavizmust képviselő nemzetközi és magyar vallási közösség: az ISKCON, és az MKTHK.¹ Mivel a Krisna-hívókról meglehetősen sok tudományos munka született már, felvetődött a kérdés, hogy mi újat hozhat egy velük foglalkozó újabb mű? Továbbá miért éppen Max Weber koncepciója jelentette a kiindulási alapot? Ugyanaz a válasz mindkét kérdésre: a Weber által adott hinduizmus koncepció tárgyának olyannyira mély megértését adja, ami egyedülálló lehetőséget kínált a Krisna-hívó közösség számos jellemzőjének eddig nem vizsgált aspektusokból való megragadásához és leírásához, nem csupán szociológiai szinten, hanem a maga történetiségében is. Elsősorban azért, mert a weberi koncepció vallásfilozófiai aspektusból is jól értelmezhető, ezért segítségével finom összefüggések is feltárhatók voltak. Így kiegészíthető és árnyalható volt a magyar Krisna-hívó

¹ Magyarországon több hindu és vaisnava felekezet található, sőt vannak olyanok is, amelyek az ISKCON (International Society for Krishna-consciousness, a gaudiya-vaisnavizmus tanai világméretű terjesztésének A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda által 1966-ban megalapított szervezete) hazai csoportjaiból váltak ki, például az ún. magyar vaisnavák. E munka a magyar Krisna-hívó közösségek közül kizárólag az ISKCON tagjaként 1989-ben bejegyzett MKTHK-val (Magyarországi Krisna-tudatú Hívók Közössége) foglalkozik, így a Krisna-hívó kifejezés kizárólag az ISKCON és az MKTHK tagjait jelenti.

közösségről eddig – Kamarás István és Farkas Judit tollával – készült két átfogó munkából kirajzolódó kép.

Még ezen túl is felmerült azonban a klasszikus kérdés: kizárólag társadalomtudományi módszerekkel be lehet-e a maga mélységeiben, plasztikusan mutatni a Krisna-tudatú vallást és közösséget? Mivel ez a felvetés alapvetően meghatározta jelen munka megközelítési és interpretációs szintjét, valamint az elemzés során alkalmazott diszciplínákat, eszközöket és módszereket, a *Bevezetés*ben alaposan megvizsgáltam. Ennek eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a Krisna-tudat filozófiájának alapos ismerete feltétlenül szükséges a releváns interpretációhoz, azonban az még nem teljesen elég. Ha a kutató nem 'belülről', a gyakorló hívő nézőpontjából és megértésével szemléli és értelmezi tárgyát, bizonyosan nem vesz észre olyan filozófiai árnyalatokat, amelyek a vallásgyakorlatot megszabó módon, alapvető fontosságúak lehetnek. Továbbá nem rendelkezik olyan megélt vallási tapasztalattal sem, amelynek segítségével szinte magától értetődően képes meglátni a jelenségek és történések összefüggéseit és hatásait. Így a Krisna-tudat komplex bemutatása, amely – mind a külső (tudományos és érdeklődő), mind a belső (gyakorló Krisna-hívő) közönség számára – mérvadó képet ad, leginkább olyan kutatói alapállásból készíthető el, amely egyesíti a tudományos diszciplínák, valamint a gyakorló hívő vallásfilozófiai és tapasztalati nézőpontját. E disszertáció egyik újdonságát az adja, hogy jelöltje rendelkezik ezzel az alapállással.

II. A munkában alkalmazott módszerek

Az ISKCON-hoz kapcsolódó Krisna-tudatú mozgalom Weber hinduizmus koncepciójának alkalmazásával való bemutatása három fő lépésben, fejezetben történt. Az első fejezet ismertette Weber vallásszociológiáját általában, a második fejezet pedig részletesen, lépésről-lépésre annak hinduizmus koncepcióját. Ez utóbbi kifejeése közben folyamatosan és részletesen feltárultak a Krisna-tudati mozgalomra, és különösen a magyar Krisna-hívők közösségére vonatkozatható *problémák* (társadalomtörténeti, szociológiai fogalmak, kategóriák, intézmények). A harmadik fejezet pedig leírta a magyar Krisna-hívő közösség történetét, eddig egyedülálló módon, az MKTHK belső dokumentumainak, kiadványainak, valamint internetes konferenciáinak teljes körű forrásfeldolgozása, valamint a közösség legfontosabb szellemi és intézményi vezetőivel készült interjúk alapján.

A téma kifejtése során lényegében egy háromlépéses interpretáció történt. (1) Webernek a tárgy szempontjából releváns szociológiai kategóriáit a jelölt 'lefordította' a Krisna-tudat alapját képező gaudíja-vaisnava hagyomány fogalmai és elméletei segítségével, egyúttal értelmezte, értékelt, és kiegészítette azokat azért, hogy a Krisna-tudatú hívők társadalmának/közösségeinek

leírására a fenti komplex módon alkalmasak legyenek. (2) Az ily módon 'újraalkotott' fogalmak és kategóriák alapján, a gaudíja-vaisnavizmus/Krisna-tudat vallási mozgalmát, ahol lehetséges volt, bemutatta társadalomtörténeti dimenzióban, majd (3) ismertette a hazai Krisna-tudatú közösség történetét az előző lépésekben kikristályosodott kategóriák és felvetődött kérdések segítségével. Ebből is látható, hogy a társadalomtörténeti megközelítés nem volt az egyetlen, és nem élvezett primátust sem a munkában. A társadalomtörténet par excellence a depersonifikált társadalmi struktúrákra, osztályokra, intézményekre stb. helyezi vizsgálatának fókuszát, amely megközelítést szűken csak az ISKCON-ra és/vagy az MKTHK-ra nem lehetett volna alkalmazni. Hiszen ezek viszonylag kicsi sokaságot foglalnak magukba, és létezésük eddigi időtartama sem értelmezhető társadalomtörténeti léptékben.

III. Tézisek. A saját eredmények pontokba szedett összefoglalása

A tézisek tárgyalása előtt szükséges volt röviden bemutatni a hinduizmust, annak részeként a vaisnavizmust, annak ágaként a gaudíja-vaisnavizmust, melynek a Krisna-tudat az A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda által alapított és elnevezett egyik irányzata. Ennek konklúziója, hogy a hinduizmus és a Krisna-tudat csak tisztán vallási szinten tartoznak össze, és a hinduizmushoz mint társadalmi rendszerhez a Krisna-tudat csupán kulturális szinten kapcsolódik. A hindu kasztrendszernek tehát sem része, sem pedig variációja. A Krisna-tudat a védikus kor óind szentírásokban leírt, és a gaudíja-vaisnava hagyomány által értelmezett világképét és társadalmi rendszerét, a varnásramát tekinti az alapnak, amelyből a kasztrendszer később kialakult. A Krisna-tudat leginkább vallási megújulási mozgalom, szerves része és folytatója a hinduizmus gaudíja-vaisnava reformmozgalmának, amely a bhágavata valláshoz tért vissza, ötvözve azt a bhakti vallásossággal.

A disszertáció törzsét képező *2. fejezetben*, Weber hinduizmus koncepciójának részletes kifejtése folyamán hat fő problémakör (kategória- és fogalomkör) kristályosodott ki:

1. számú probléma: A Krisna-tudat kapcsolata a hinduizmussal (a „hindu” szó jelentései; a hinduizmus definíciójának nehézségei)

A Krisna-tudat és a hinduizmus kapcsolatának összetett kérdésére adott tudományos válaszhoz a weberi koncepció kiváló szempontokat adott. Weber rámutatott, hogy a hinduizmus pusztán vallásként való értelmezése rendkívül félrevezető. Mert lényegében véve az a helyzet, hogy míg a hinduizmuson *belül* rendkívül nagy a tolerancia az egyes vallási irányzatok (szampradáják) között abban a tekintetben, hogy kölcsönösen elfogadják egymást igaz hinduként, azaz a Védák követőjeként, addig könnyen kirekesztenek a „hinduságból” olyasvalakit, aki bár szigorúan követi

egy adott hindu számpadája összes szubtilis hitelvét és viselkedési szabályát, de nem hindu családban született – például egy nyugati Krisna-hívőt. Ez pedig megmutatja a „hindu” fogalom zavarosságát: bár hivatalosan tiszta vallási jelentésű, de a valóságban etnikai alapon is működik, és a két szempont egyesítéséből „logikusan” következik, hogy hindunak csak születni lehet. E tételt Weber explicit módon ugyan nem cáfolja, de megállapításai implicite azt is jelentik, hogy a hinduizmus sokkal bonyolultabb és ellentmondásosabb jelenség annál, semmint ilyen sommás kijelentéseket lehetne tenni róla ilyen bizonytalan érvek alapján.

2. számú probléma: A „hinduizáció”, a gaudíja-vaishnava kultúra átvételének modellje: a Krisna-hívők enkulturációja Magyarországon (Kamarás István a magyar Krisna-hívők megtérésének körülményeiről; Farkas Judit a magyar Krisna-hívők reszocializációjáról és enkulturációjáról; a Krisna-hívők enkulturációja a weberi modell alapján)

A weberi hinduizmus koncepció kifejezetten jól használható modellt biztosított a Krisna-hívők *enkulturációja* folyamatának mélyebb megértéséhez, bár azt, hogy a magyar Krisna-hívők hogyan veszik át a gaudíja-vaishnava kultúrát, már több szempontból és alaposan bemutatta Kamarás István és Farkas Judit is. Az animista törzsek hinduizálódásának weberi modellje tűnt a leginkább analógnak a Krisna-hívők enkulturációjával, mert a hinduizmushoz ők is idegen, külső kultúraként viszonyulnak, mint a kezdő Krisna-hívők. Ugyanakkor alapvetően korlátozta az analógia érvényességét, hogy Weber az áttérésről társadalmi, közösségi szinten gondolkodott. Alapvetése szerint egyéni szinten nincs lehetőség a hinduizációra, míg a Krisna-tudatra való áttérés gyakorlata szerint az átlépés, megtérés kizárólag egyéni vagy családi szinten történik. Ezért Weber lépéseit nemcsak a Krisna-hívőkre, hanem a társadalmi szintről az egyénire is ’le kellett fordítani’. Weber enkulturációs modellje segítségével azonban nem csupán a Krisna-tudat felvételének fontos lépései voltak számba vehetők, hanem felsejlettek a közösség- és társadalomfejlődés lehetséges, inkább negatív irányai is, könnyen azonosítható, adott esetben vészjelzőként működő szimptomákon keresztül.

3. számú probléma: Hinduizmus és misszionálás (a „dharma” fogalma; misszió filozófiai alapjai; a misszió szociológiai alapjai; a Sankara-féle monizmus alapján interpretált hinduizmus)

Weber a *dharmát* a kaszthoz tartozó fogalomként határozta meg, amely megadja a kaszt egyedülálló és egyedi, minden más kasztétól különböző kötelességeit. A dharma az egész indiai civilizáció egyik kulcsfogalma, és mint ilyen, rendkívül sok jelentésváltozáson ment át az évezredek során, és alapját adta a heterodox indiai vallásoknak is, mint a buddhizmus és a dzsainizmus. A dharma sokrétű fogalmának megértéséhez azonban szükséges ismerni a hindu vallásfilozófia alapjait.

A védikus írások a varnásrama-dharma társadalmi rendet isteni eredetűnek mutatják be, és a varnásrama szerinti kötelességek végzése, azaz a varna- (kaszt) és az ásrama- (életkor és élethelyzet) dharma Isten elégedettségét szolgáló ún. upadharma, amely segít az embereknek abban, hogy beteljesítsék a szanátana-dharmát. A rétegenként változó dharmák fölött ugyanis van egy közös, minden ember számára örökké (szanátana) érvényes dharma: amely monoteista (dualista és perszonalista) gaudíja-vaisnavák szerint Isten, Krisna szerető szolgálata. A szanátana-dharma fogalma nélkülözhetetlen annak megértéséhez, hogy a vaisnavizmus, különösképpen a gaudíja-vaisnavizmus miért *missziós* vallás. A vaisnava misszió tartalma ugyanis a szanátana-dharmának, az élőlények ontológiai kötelességének a megismertetése az egész emberiséggel azért, hogy mindenki számára lehetővé váljon a végső önmegvalósítás: a visszatérés a transzcendentális világba, Isten társaságába. Ez azonban csak azok számára releváns, akik Istent végső formájában személyként tételezik, mint a vaisnavák. Az imperszonalista, monista irányzatok, például a Sankara-követők (májávádík) azonban nem ismerik el az élőlények természetes helyzetét mint Isten szolgálói, és ezzel a vaisnavák szerint elveszik tőlük az önmegvalósítás lehetőségét, ami szükségesé teszi a misszionálást. Valójában a Sankara-féle monizmus alapján interpretált hinduizmus képben található meg a vallásfilozófiai gyökere annak a felfogásnak, hogy a hinduizmus nem missziós vallás, és kérdőjeleződik meg a gaudíja-vaisnavákéhoz hasonlóan azoknak a hindu felekezeteknek a hitelessége is, amelyek bármilyen szintű hitterjesztést tűznek ki célul. Bár kétségtelen, hogy a mindent egy elvre visszavezető monista vallásfilozófiai koncepció közelebb állhat a tudományos racionalizmushoz – így a Weber által felhasznált hinduizmussal foglalkozó szakirodalom jelölteihez is –, mint a dualista vaisnava felfogás, a bráhmanák közötti dominanciája azonban korántsem valós. Elég arra utalni, hogy a vaisnavák máig a hindu népesség kb. 70%-át adják.

4. számú probléma: A hindu kultúra meghatározó vonásai (a nem ártás elve és a vegetarianizmus; a tehének tisztelete; a tisztaság fontossága; az endogámia [endogámia az ISKCON-ban; a házasság intézménye a magyar Krisna-hívő közösségben]; a halotti szertartások; a nők helyzete [a nők helyzete és szerepe a gaudíja-vaisnava hagyományban; a nők helyzetének alakulása az ISKCON történetében és a magyar ISKCON közösségben; a nemi szerepek napjainkban hangsúlyozott elvei a magyar közösségben]

Weber koncepciójában felsejlik a „hinduságnak” egy olyan finom kulturális dimenziója, amelynek elemeit Weber bár érinti, de nem fejti ki az összefüggéseit. Pedig ebben a hinduizmusban számos alapvető jegyében lényegében továbbélő védikus kultúra speciális jellegzetességei mutatkoznak meg – melyek egyben a néha felsőbbrendűségi tudatba torkolló hindu büszkeség alapját is adják. E vonásokat a nyugati tudományosságban nem mindig értékelnek jelentőségüknek megfelelően, sőt találkozni lehet ezeket egyenesen lenéző álláspontokkal is. Pedig a hinduizmus és

a Krisna-tudat nem érthető meg, ha nem a valódi jelentésük szerint kezelik e kulturális jegyeket, ezért a disszertáció részletesen tárgyalja őket mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaikban.

5. számú probléma: Varnásrama és kasztrendszer (a varnásrama átalakulása kasztrendszerre Weber alapján; varnásrama és kasztrendszer a gaudíja-vaishnava hagyományban; a gaudíja-vaishnavizmus történeti kontextusa; a varnásrama megvalósítására vonatkozó ISKCON elméletek)

Weber fontos megállapításokat tett a kasztrendszer és az eredeti védikus *varnásrama* társadalmi rendszer különböző voltáról, amikor kijelentette, hogy a *Védák* bár megemlítik a négy fő kasztnevet vagy varnát, de nem ismerik a kaszt fogalmát és a kasztrendszer tartalmát úgy, ahogy az a hinduizmus legfőbb jellegzetességeként kialakult, valamint a varnásrama társadalmi struktúra történelmileg létező formáció, de a varnák sohasem voltak hindu értelemben vett kasztok, hanem inkább egyszerű státuszcsoportok. A kasztrendszer élén a bráhmanák álltak, akik a rituális tudás monopóliumával rendelkeztek, és tudásuk titkosságát utódaik tanításának monopóliuma automatikusan biztosította. Ezért a bráhmanák oktatásra való képesítettsége úgy jelent meg, mint amivel együtt születtek. Azonban Weber számára az is nyilvánvaló volt, hogy a papság a védikus időkben még nem volt egy zárt, örökletes státuszcsoport. E kijelentéseivel Weber hitelesítette számos vaishnava tanító harcát azért, hogy származásától függetlenül minden embernek el legyen ismerve a szent tudáson és a vallásos rituálék végzésén keresztül elérhető üdvözüléshez való joga, hiszen a szanátana-dharma minden élőlényre vonatkozik. Így a kiemelkedő vallásos tevékenység végzésére és a lelki tanítói státusz elnyerésére nem csak a született bráhmanák jogosultak, mert ezekre nem a születése tesz képesítetté valakit, hanem Isten iránti odaadásának, azaz a szanátana-dharma beteljesítésének magas szintje.

Az ISKCON, és különösen az MKTHK egyik legfontosabb törekvése, amely mind filozófiai, mind intézményi szervezeti, mind pedig a legelemibb hitéleti szinten meghatározza a hívők életét: a varnásrama társadalmi rendszer modern korba való átültetésének kísérlete, amely e disszertáció központi témája. Weber koncepciója ezt a rendkívül összetett problémakört is segítette megragadhatóvá tenni, és bár Weber nem foglalkozott a védikus varnásrama és a kasztrendszer pontos megkülönböztetésével, gondolat-töredékeiből mégis összeállt egy olyan gondolati váz, amely nagyfokú egyezőséget mutat a gaudíja-vaishnava hagyománynak a varnásrama és a kasztrendszer lényegéről és kapcsolatáról alkotott álláspontjával.

A varnásramának a Krisna-hívők által a modern korban való újraépítésének legfőbb elméleti nehézsége, amelyből szinte minden interpretációs probléma fakad, levezethető a „*Hogyan lehet valaki úgy vaishnava, hogy közben nem bráhmana?*” kérdésből. A vaishnavák alapelve ugyanis, amelyet a védikus irodalom kellőképpen alátámaszt: a vaishnava egyenlő a legmagasabb szinten önmegvalósított bráhmanával. A 'bráhmana' azonban egy pontosan körülhatárolható varna

(foglalkozási) pozíció, a 'vaisnava' pedig az önmegvalósítás egy speciális módszerének gyakorlóját jelöli, azt, aki Visnuban mint az Istenség legfelsőbb személyes formájában hisz. A két kategória tehát nincs közös nevezőn. Ugyanakkor a hindu vallásfilozófiák axiómája, hogy a transzcendentális szintet csak a jóság kötőerejében már megállapodott ember érheti el, így az eleve a jóság kötőerejével definiált brámanáknak van a legnagyobb esélyük rá. De a vaisnavák álláspontja szerint sem a jóság kötőerejében való létezés, sem az önmegvalósítás módszerei nem monopolizálhatók egyetlen varna által sem: mindenki számára elérhetők saját, szabad akaratukból végzett törekvésük eredményeként. Ez azonban egy paradox helyzetet eredményezett: míg bráhmanának lényegében véve születni kell – mert olyan rendkívül magas szintű tulajdonságok szükségesek hozzá, hogy ha valaki nem rendelkezik nagy részükkel már az élete legelején, akkor általában nem fogja tudni kifejleszteni azokat, márpedig nélkülük nem lesz képes gyakorolni a bráhmana foglalkozást –, addig elvileg bárki vaisnavává válhat, és elérheti a lehető legmagasabb spirituális pozíciót.

E paradoxon feloldása a gaudíja-vaisnavizmus modernkori történetének a bemutatása keretében megadta annak apológiáját is, ugyanakkor megragadhatóvá tette elméleti szinten azokat a nehézségeket, amelyekkel az ISKCON és az MKTHK szembesült a varnásrama felépítésére tett kísérlete során. A nehézségek lényege a varnák szerepének és jelentőségének a nem megfelelő megértése és meghatározása, valamint a varna-kötelességeknek az önmegvalósítás érdekében végzett tettek mindenek feletti primátusával való összeegyeztetése.

A megoldás kulcsa a bráhmana kategória kettős jelentése: egyrészt a bráhmana az, aki felemelkedve a jóság minőségébe követi a brahminikus életformát (ami lényegében az önmegvalósítás keretét adó komplex ásrama-dharma), másrészt az, aki bráhmana foglalkozást űz: tanulmányozza és tanítja a szentírásokat, áldozatokat végez magának és másoknak, valamint adományoz és adományokat fogad el. A brahminikus életforma kötelező minden vaisnavának, és ebben az értelemben mindannyian bráhmanák, de nem minden vaisnava képes és tud bráhmana foglalkozást űzni. Varnája, vagyis foglalkozása szerint egy vaisnava lehet súdra is, azonban az életmódja, és az önmegvalósításra való törekvése által determinált tudatszintje szerint mégis a legmagasabb helyzetű bráhmana, azaz vaisnava marad.

Bhaktivedanta Swami kinyilvánította követőinek, hogy a varnásrama követése nélkül nem lehet felemelkedni a jóság minőségébe, azaz bráhmanává, majd vaisnavává válni. Érdekes azonban, hogy Bhaktivedanta Swami ezt nem mindig gondolta így: a varnásramáról alkotott koncepciójának fejlődése az idő előrehaladtával három fázison ment át. Az MKTHK mai törekvéseiben is mérvadó utolsó szakaszban (kb. 1974-1977 között) a varnásramát a hitterjesztés fontos eszközeként nevezte meg, valamint egy olyan struktúraként beszélt róla, amelyet az ISKCON társadalmán belül kell megvalósítani, akik foglalkozásukat tekintve nem csak bráhmanák, hanem minden más varna

képviselője megtalálható közöttük. A disszertáció kimutatta, hogy a varnásrama kísérletek sikerét meghatározó kérdés: az ISKCON bráhma-nái adaptálni tudják-e a modern korra a varnásrama-dharma szabályrendszerét, különösen a foglalkozási státuszokat meghatározó varna-dharmát.

6. számú probléma: A Krisna-tudat mint egyházi intézmény (a gaudíja-vaisnavizmus szervezetfejlődésének rövid története; az intézményesülés legfőbb veszélye: a képmutatás; a képmutatás gaudíja-vaisnava értelmezése és kezelése; a képmutatás elleni direkt fellépés csak végső esetben; a szervezethez való ambivalens viszony és következményei; Bhaktivedanta Swami szervezetvezetési elvei; a szervezeti és vezetési rendszer a varnásrama szerves része; az MKTHK szervezettörténete)

Weber különösképp érdeklődött a szervezetek iránt, és rámutatott a hinduizmus egyik alapvető sajátosságára, miszerint a hindu vallások a nyugatiaktól eltérően nem alakítottak ki szilárd egyházi intézményrendszert és egyházi hierarchiát. A vallásgyakorlók által birtokolt vallási presztízst elsősorban az egyéni karizma határozta meg, amelyet az intézményi pozíció – szilárd intézmények híján – nem támogatott. A bengáliak angolokkal, így a nyugati kultúrával való speciális kapcsolata okán azonban éppen a gaudíja-vaisnava ácsárják voltak azok, akik felismerték a szilárd vallási szervezetek jelentőségét, amelyek a Krisna-tudati mozgalomban is jelen vannak. A disszertáció részletesen bemutatja a gaudíja-vaisnavizmus szervezetelméletét és -történetét, különös tekintettel az MKTHK-ra.

A magyarországi, ISKCON-hoz kapcsolódó Krisna-tudat *3. fejezetben* prezentált története az 1975-2009-ig tartó időszak részletes eseménytörténetén alapszik. Az elemzés során négy fő tényező volt megkülönböztethető, amelyek a magyar Krisna-tudatú mozgalomban és mozgalommal történő események jellegét, gyakoriságát és irányultságát legerőteljesebben befolyásolták az elmúlt 35 évben.

(1) A mindenkori magyar politikai helyzet, azon belül pedig leginkább az aktuális kormány kisegyházakra vonatkozó egyházpolitikája. Amikor például valamely politikus, politikai párt vagy kormányzati szerv – a Magyarországon újonnan megjelenő vallások iránti esetleges bizalmatlanságtól és előítéllettől indítatva, és/vagy azért, hogy a Magyarországon régóta jelen lévő nagyobb egyházakat preferálja – nyílt támadást intézett a Krisna-tudatú hívők ellen, vagy a kisegyházakkal szemben diszkriminatív törvényeket szándékozott bevezetni, az MKTHK életét a politikai küzdelmek és nyílt kampányok határozták meg.

(2) A magyar gazdaság helyzete és a társadalom jövedelmi viszonyai, valamint a globális problémák is egyértelműen hatást gyakoroltak az MKTHK életére. Amikor a gazdaság fellendült és a jövedelmek nőttek, az MKTHK is sokkal könnyebben tudta finanszírozni tevékenységeit, és

belekezdhetett nagyszabású beruházásokba. Amikor viszont a világpolitika vagy -gazdaság negatív irányt vett, vagy természeti katasztrófák következtek be, és egyre nyilvánvalóbbá vált az ökológiai helyzet gyors romlása, az MKTHK kifejezetten gyorsan ismerte fel az ezekben rejlő veszélyeket és alakította át stratégiai koncepcióit és irányítási-végrehajtási rendszerét, valamint igyekezett tevélegesen segítséget is nyújtani a bajbajutottaknak.

(3) Természetes módon a magyar Krisna-tudatú mozgalom történéseit a Bhaktivedanta Swami által átadott és megalapozott sajátos vallási, kulturális és missziós tevékenységek végzése, valamint azok bevezetésének és szervezésének az ISKCON-ban már kipróbált mintái is messzemenően alakították.

(4) Az MKTHK életét leginkább befolyásoló tényezők között kétségtelenül jelen vannak annak legfőbb koncepcióadó és döntéshozó vezetői is.

Az Összegzésben, a disszertáció módszertani konklúzióinak bemutatása után, lezárásként azokat a kutatás által a felszínre hozott eredményeket közli a jelölt, amelyek nemcsak a vizsgáldás további irányait jelölhetik ki, hanem a Magyarországon fiatalnak tekinthető, ám több ezer éves hagyomány alapján építkező Krisna-tudatú közösség aktuális közösségépítő kihívásait is megfogalmazzák.

IV. A tézisek alapjául szolgáló közlemények, valamint a jelöltnek a dolgozat témájában megjelent további publikációi

Bhaktisiddhānta Sarasvatī Goswami Ṭhākura, Śrīla: *Brāhmaṇa and Vaiṣṇava*. Vrajraj Press, New Delhi, 1999.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van*. The Bhaktivedanta Book Trust, Stockholm, 1993. (a)

Bhaktivinoda Ṭhākura, Śrīla: *Śrī Kṛṣṇa-saṁhitā*. Vrajraj Press, New Delhi, 1998.

Dwyer, Graham – Cole, Richard J. (szerk.): *The Hare Krishna Movement, Forty Years Chant and Change*. I.B.Tauris, London-New York, 2007.

Hare Kṛṣṇa devī dāsī: *Speaking About Varṇāśrama*. In: Śrīla Prabhupāda on Varṇāśrama and Farm Community Development. Vol. 1. The Bhaktivedanta Book Trust, Bhaktivedanta Archives, 1999.

Farkas Judit: *Ardzsuna dilemmája : Reszocializáció és legitimáció egy magyar Krisna-hitű közösségben*. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.

Kamarás István: *Krisnások Magyarországon*. Iskolakultúra, Budapest, 1998.

Krishna Dharma Dasa: Towards Varnasrama Dharma: A Constitution for ISKCON. In: *ISKCON Communications Journal* Vol. 2, No. 2, 1994.

Rochford, Burke: The Changing Face of ISKCON: Family, Congregationalism, and Privatisation, *ISKCON Communications Journal* Vol. 9, No. 1, Oxford, 2001.

Tóth-Soma László: *Veda-rahasya : Bevezetés a hinduizmus vallásfilozófiájába.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1997.

Weber, Max: *The Religion of India : the sociology of hinduism and buddhism.* Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi, 2007.

Weber, Max: Vallásszociológia. In: *Gazdaság és társadalom. 1/2. A megértő szociológia alapvonalai.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1992, 47-225. o.

Weber, Max: *Világvallások gazdasági etikája : Vallásszociológiai tanulmányok, (Válogatás).* Gondolat Kiadó, Budapest. 2007. (a), 51–85. o.

Banyár Magdolna: Varnásrama-dharma: a védikus társadalom alapelvei és működése. In: *TATTVA*, VIII. évfolyam, 1. szám, Budapest, 2005, 53-62 o.

Banyár Magdolna: Istenszobrok a vaisnava liturgiában. In: *Vallástudományi Szemle*, évfolyam, 2007/2. szám, Budapest, 2007, 137-156. o.

Banyár Magdolna: A vallástudomány lehetőségei és határai Max Weber vallásszociológiájának tükrében. In: *TATTVA*, XI. évfolyam, 1. szám, Budapest, 2008, 69-96. o.

Banyár Magdolna: A hinduizmus társadalmi rendszere Max Weber koncepciójában. In: *Vallástudományi Szemle*, Ötödik évfolyam, 2009/2. szám, Budapest, 2009, 135-163. o.

Banyár Magdolna: Az indiai értelmiségiek ortodox üdvtanai Max Weber hinduizmus koncepciójában. In: *Vallástudományi Szemle*, Ötödik évfolyam, 2009/3. szám, Budapest, 2009, 157-181. o.

Banyár Magdolna: *Hari Fia : George Harrison, egy keleti vallási hagyomány nyugati képviselője,* Somogyvámos, Lál Kiadó, 2009.

Banyár Magdolna: Megjegyzések a történelmi tapasztalatról és a történelem szerepéről. In: *TATTVA*, XII. évfolyam, 1. szám, Budapest, 2009, 9-18. o.

Banyár Magdolna: Ardzsuna dilemmája. Reszocializáció és legitimáció egy magyar Krisna-hitű közösségben. (könyvismertetés) In: *TATTVA*, XIII. évfolyam 2. szám, Budapest, 2010, 129-133.o.

Banyár Magdolna: *Dharma-sātra 1.- Varṇāśrama-dharma* (Oktatási segédanyag). Bhaktivedanta hittudományi Főiskola, 2010.